MOYJUVOZ: AN’ANAVIY YOG‘ ISHLAB CHIQARISH USULI VA UNING TARIXIY-ETNOGRAFIK AHAMIYATI.

Namangan viloyati tarixi va madaniyati muzeyi

ilmiy kotibi: **M.Uralova**

Annotatsiya

Ushbu maqolada o‘zbek xalqining an’anaviy xo‘jalik va oziq-ovqat madaniyatida muhim o‘rin tutgan moyjuvoz, uning tuzilishi, ishlash prinsipi, yog‘ olish texnologiyasi hamda tarixiy-etnografik ahamiyati yoritiladi. Moyjuvoz qadimdan turli o‘simlik urug‘lari va donlaridan yog‘ olishda foydalanilgan mexanik qurilmalardan biri hisoblanadi. Maqolada moyjuvozdan foydalanish an’analari, uning O‘zbekiston hududlari va Markaziy Osiyoning ayrim mintaqalarida tarqalishi, shuningdek, an’anaviy hunarmandchilik va qishloq xo‘jaligidagi o‘rni haqida ma’lumot beriladi.

O‘zbek xalqining ko‘p asrlik tarixida dehqonchilik, chorvachilik, hunarmandchilik va oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash bilan bog‘liq ko‘plab an’anaviy usullar shakllangan. Ana shunday qadimiy xo‘jalik an’analaridan biri o‘simlik urug‘laridan yog‘ olish hisoblanadi. Yog‘ ishlab chiqarishda qo‘llanilgan an’anaviy qurilmalardan biri moyjuvoz bo‘lib, u xalqning moddiy madaniyati va ishlab chiqarish tajribasining muhim namunasi sifatida e’tiborga loyiqdir.Moyjuvoz yordamida asosan kunjut, zig‘ir, chigit va boshqa moyli xomashyolardan yog‘ olingan. Qurilmaning ishlash prinsipi xomashyoni bosim va mexanik kuch yordamida ezib, tarkibidagi yog‘ni ajratib olishga asoslangan.

Moyjuvozning tuzilishi va ishlash prinsipi

Moyjuvoz odatda yog‘och yoki boshqa mustahkam materiallardan tayyorlangan asosiy qismlardan tashkil topgan. Uning muhim qismlariga yog‘och o‘q, juvoz toshi yoki yog‘och presslovchi qism, tayanch va aylantiruvchi mexanizm kirgan.Moy olish jarayonida dastlab xomashyo tozalanib, ayrim hollarda qovurilgan yoki isitilgan. Keyinchalik u moyjuvozning ishchi qismiga joylashtirilgan. Qurilma harakatga

keltirilganda xomashyo kuchli bosim ostida ezilib, undan yog‘ ajralib chiqqan. Hosil bo‘lgan yog‘ yig‘ilib, keyinchalik oziq-ovqat va xo‘jalik ehtiyojlari uchun ishlatilgan.

Mazkur usul zamonaviy sanoat texnologiyalariga nisbatan ancha sodda bo‘lsa-da, undan foydalanish katta amaliy tajribani talab qilgan. Moyjuvozchi xomashyoning sifati, namligi, qizdirilish darajasi va bosim kuchini hisobga olgan.

Moyjuvozdan foydalanilgan hududlar

Moyjuvozdan foydalanish an’analari Markaziy Osiyoning dehqonchilik rivojlangan hududlari bilan bog‘liq bo‘lgan. O‘zbekiston hududida bunday qurilmalar Toshkent vohasi, Farg‘ona vodiysi, Samarqand, Buxoro, Qashqadaryo, Surxondaryo, Xorazm va boshqa hududlarda uchragan.Ayniqsa, kunjut, zig‘ir, paxta va boshqa moyli ekinlar yetishtirilgan joylarda moy olishga bo‘lgan ehtiyoj yuqori bo‘lgan. Farg‘ona vodiysi va Toshkent vohasida dehqonchilik va hunarmandchilikning rivojlanganligi moyjuvozchilik an’analarining shakllanishiga ham zamin yaratgan.Moyjuvoz Markaziy Osiyoning boshqa hududlarida, jumladan, hozirgi Tojikiston, Qirg‘iziston, Qozog‘iston va Turkmanistonning ayrim dehqonchilik mintaqalarida ham turli ko‘rinishlarda qo‘llanilgan. Qurilmaning shakli va undan foydalanish usullarida hududiy farqlar mavjud bo‘lgan.

Moyjuvozning xo‘jalikdagi ahamiyati

Moyjuvoz qishloq aholisi uchun nafaqat yog‘ ishlab chiqarish vositasi, balki mahalliy xo‘jalikning muhim tarkibiy qismi bo‘lgan. Olingan o‘simlik yog‘i kundalik ovqat tayyorlashda, ayrim hollarda maishiy va hunarmandchilik ehtiyojlarida ishlatilgan.Yog‘ olishdan keyin qoladigan kunjara va boshqa chiqindilar ham xo‘jalikda foydali bo‘lgan. Ular chorva uchun ozuqa sifatida ishlatilgan. Shu sababli moyjuvozdan foydalanish xomashyoning deyarli barcha qismlaridan samarali foydalanish imkonini bergan.Moyjuvoz atrofida alohida kasbiy tajriba ham shakllangan. Moyjuvozchi xomashyoni tayyorlash, qurilmani boshqarish, yog‘ni ajratish va mahsulotni saqlash jarayonlarini yaxshi bilishi kerak bo‘lgan.

Moyjuvozning tarixiy-etnografik ahamiyati

Moyjuvoz o‘zbek xalqining moddiy madaniyatini o‘rganishda muhim manbalardan biridir. Uning tuzilishi va ishlatilish usuli xalqning tabiat sharoitiga moslashgan xo‘jalik tajribasini ko‘rsatadi.An’anaviy moyjuvozlar orqali ajdodlarimiz oddiy mexanik kuchdan foydalanib, murakkab ishlab chiqarish jarayonini amalga oshirganlar. Bu esa xalq hunarmandchiligi va texnik tafakkurining rivojlanganidan dalolat beradi.Moyjuvozlar nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy ahamiyatga ham ega bo‘lgan. Ayrim joylarda moy olish jarayoni jamoaviy mehnat bilan amalga oshirilgan. Shu sababli moyjuvoz atrofida mahalliy aholi o‘rtasidagi iqtisodiy va ijtimoiy munosabatlar ham shakllangan.

Zamonaviy davrda moyjuvoz

Sanoat texnologiyalarining rivojlanishi natijasida moyjuvozlar kundalik ishlab chiqarishdagi asosiy vosita sifatidagi ahamiyatini yo‘qotgan. Bugungi kunda o‘simlik yog‘i asosan zamonaviy mexanik va gidravlik presslar hamda sanoat korxonalarida ishlab chiqariladi.Shunga qaramay, moyjuvoz xalqning tarixiy xotirasi va an’anaviy texnologiyalarining muhim namunasi sifatida o‘z ahamiyatini saqlab qolmoqda. Uni muzeylarda, etnografik ekspozitsiyalarda va xalq hunarmandchiligi ko‘rgazmalarida namoyish etish mumkin.Moyjuvoz bilan bog‘liq bilim va tajribalarni o‘rganish xalqning qadimgi ishlab chiqarish madaniyatini saqlash, yosh avlodga yetkazish va milliy merosni asrab-avaylash nuqtayi nazaridan muhimdir.

Xulosa

Moyjuvoz o‘zbek xalqining qadimiy xo‘jalik faoliyati, hunarmandchiligi va oziq-ovqat madaniyatini aks ettiruvchi muhim moddiy-madaniy yodgorliklardan biridir. Uning yordamida turli moyli ekinlardan o‘simlik yog‘i olinib, kundalik hayotda keng foydalanilgan.Moyjuvozning tuzilishi, ishlash prinsipi va undan foydalanish tajribasi ajdodlarimizning amaliy bilimlari hamda texnik tafakkurini o‘rganish imkonini beradi. Shu bois moyjuvoz tarixiy-etnografik tadqiqotlar uchun muhim obyekt bo‘lib, uni o‘rganish va saqlash milliy madaniy merosni asrab-avaylashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimov Sh. O‘zbek xalqining an’anaviy xo‘jaligi va hunarmandchiligi. – Toshkent.

2. Ashirov A. O‘zbek xalqining qadimiy e’tiqod va marosimlari. – Toshkent.

3. Jo‘raqulov M. O‘zbekiston etnografiyasi. – Toshkent.

4. O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi Davlat ilmiy nashriyoti.

5. O‘zbekiston tarixi bo‘yicha etnografik tadqiqotlar va ilmiy maqolalar to‘plami.

6. Markaziy Osiyo xalqlarining an’anaviy xo‘jaligi va moddiy madaniyatiga oid ilmiy tadqiqotlar.